

RADIKALE DIGITALE LIV – MEKANISMER I ONLINERADIKALISERING OG PERSPEKTIVER PÅ FOREBYGGELSE

Af Christopher Kehlet Ebbrecht¹ & Rikke Louise Alberg Peters²

I maj 2023 blev en dengang 16-årig dreng fundet skyldig i tilslutning til den højreekstremistiske terrorsammenslutning Feuerkrieg Division, som han havde stiftet bekendtskab med via online-gamingplatforme. I denne artikel sætter vi fokus på radikale digitale liv, det vil sige det fænomen, hvor særligt unge indgår i ekstremistiske onlinemiljøer, som dyrker og spredt hadefulde ekstremistiske ideologier og opfordrer til forskellige former for offentlig voldsudøvelse, herunder terrorisme. Formålet med denne artikel er at give en introduktion til og oversigt over de sociale og psykologiske mekanismer, der kan ligge bag tilslutningen til ekstremistiske digitale fællesskaber, en proces, vi betegner som onlineradikalisering. Vores bærende argument gennem artiklen er, at selvom onlineradikalisering hverken indebærer nye eller særskilte faktorer eller mekanismer sammenlignet med analog radikaliseringsproces, bærer de virtuelle ekstremistiske rum præg af indtil flere kendetegn, som kan accelerere og intensivere et voldeligt radikaliseringsforløb. Vi udfolder dette argument i tre dele. Først giver vi en uddybende beskrivelse af den såkaldte Holbæksag og de online-radikaliseringstendenser, den aktualiserer, samt en udførlig definition af radikaliserings- og ekstremismebegreberne i en onlinekontekst. Dernæst præsenterer vi nogle af de mest centrale radikaliseringsmekanismer i både tilslutningen til at blive en del af et ekstremistisk digitalt fællesskab, samt de mekanismer, der kan bevirke en yderligere radikaliseringsproces, når et sådant medlemskab først er opnået. Artiklen afrundes med en diskussion af, hvordan onlineradikalisering kan forebygges blandt unge, der til stadighed skal navigere i en digital verden. Konkret demonstrerer vi, og diskuterer kritisk, hvordan en sådan forebyggelse bør centrere sig om i) vidensopkvalificering af fagprofessionelle omkring de unge, ii) en dialogisk samtale med den unge om vedkommendes onlinefærden og iii) facilitering af meningsfulde fællesskaber som alternativ til radikale og ekstremistiske miljøer.

¹ Christopher Kehlet Ebbrecht, ph.d., e-mail: christopher@ebbrecht.dk.

² Rikke Louise Alberg Peters, lektor, UCL Erhvervsakademi og professionshøjskole, e-mail: rlap@ucl.dk.

Nøgleord: onlineradikalisering, digitale fællesskaber, voldelig ekstremisme, forebyggelse af ekstremisme (P/CVE).

Keywords: online radicalization, digital communities, violent extremism, preventing and countering violent extremism (P/CVE).

1. Indledning

Siden digitalisering af den menneskelige tilværelse har unge både vedligeholdt og stiftet nye relationer i digitale fællesskaber. I denne artikel sætter vi fokus på radikale digitale liv, hvilket vi bruger som betegnelsen for at være en del af såkaldt ekstremistiske onlinemiljøer, der dyrker og spreder voldelige verdenssyn og ansporer til voldelig adfærd, herunder terrorisme (Binder & Kenyon, 2022; Schlegel, 2021). Formålet med denne artikel er således at give et indblik i de sociale og psykologiske mekanismer bag onlineradikalisering, dvs. processen, hvormed individer tilslutter sig ekstremistiske værdier og/eller handler (voldeligt) på vegne af et ekstremistisk fællesskab (Borum, 2011; Malthaner, 2017; Schmid, 2013).

Både danske og europæiske efterretningstjenester peger på, at voldelig radikalisering har skiftet karakter fra at finde sted i analoge fællesskaber til nu primært at foregå online, eksempelvis via rekruttering af medlemmer til ekstremistiske digitale fællesskaber gennem gamingplatforme (CTA, 2023; Europol, 2023; Schlegel, 2021). Denne udviklingstendens er også at se i en dansk kontekst. Så sent som i maj 2023 blev en dengang blot 16-årig dreng ved byretten i Holbæk fundet skyldig i at have ladet sig hverve til den højre-ekstremistiske terrorsammenslutning Feuerkrieg Divison, som han havde stiftet bekendtskab med gennem gamingplatforme (Søndberg, 2023d). Sagen er nu anket til landsretten, og til trods for at den således stadig er verserende, og der endnu ikke er faldet endelig dom, mener vi i høj grad, at den aktualiserer væsentlige spørgsmål i forbindelse med onlineradikalisering. Hvilke faktorer og mekanismer er centrale i særligt unges indtræden i ekstremistiske onlinemiljøer? Hvordan bevirker interaktionen med medlemmer af sådanne miljøer en yderligere voldelig radikaliseringsproces? Hvordan kan vi forebygge, at unge ender med at leve radikale digitale liv?

Formålet med denne artikel er netop at præsentere en oversigt over nogle af de mest centrale mekanismer i onlineradikalisering. Dette gør vi først ved at give en uddybende beskrivelse af Holbæksagen med fokus på de spørgsmål, den aktualiserer om onlineradikalisering, samt definere radikaliserings- og ekstremismebegreberne i en onlinekontekst. Efterfølgende præsenterer og diskuterer vi nogle af de mest centrale radikaliseringsfaktorer og -mekanismer, der kan være gældende i både den indledende fase i at blive involveret i online ekstremistiske miljøer og den dybere radikaliseringsfase, når et sådant gruppemedlemskab først er opnået. Endelig giver vi perspektiver på,

hvordan onlineradikalisering kan forebygges, og på, hvordan både fagprofessionelle og omsorgspersoner kan værne om unges digitale liv. Artiklen afrundes med en samlet konklusion.

2. Baggrund

Torsdag den 7. april 2022 blev en dengang 15-årig dreng tiltalt for at have ladet sig hverve til terrorsammenslutningen Feuerkrieg Division for at begå terrorhandlinger (Danmarks Domstole, 2023). Feuerkrieg Division er en international højreekstremistisk gruppering inspireret af den såkaldte "Siege"-kultur, hvis ønske det er at fremskynde en racekrig gennem fremprovokation af et samfundskollaps ved brug af vold (CTA, 2023; Søndberg, 2023a). Sigtelsen mod drengen blev rejst med baggrund i, at den tiltalte havde indsendt en ansøgning til optagelse i Feuerkrieg Divisions onlinegruppering og på baggrund heraf blev optaget som medlem. Sigtelsen for intention om terror er yderligere begrundet i gengivelser af tiltaltes kommunikation med øvrige gruppemedlemmer samt tilvejebringelse og deling af forskelligt militant ekstremistisk materiale, herunder bombemanualer. Derudover blev den tiltalte sigtet for at indtage en ledende rolle i gruppen samt forsøg på rekruttering af en skolekammerat som nyt medlem. Den 11. maj 2023 frifandt Retten i Holbæk den tiltalte for forsæt om terror, men kendte ham skyldig i tilslutning, og forsøg på herved, til terrorgruppen (Danmarks Domstole, 2023). Afgørelsen er anket, og ankesagen er endnu ikke påbegyndt.

Til trods for at der endnu ikke er faldet endelig dom i den såkaldte Holbæksag, er der flere aspekter ved den, som illustrerer centrale tendenser og rejser presserende spørgsmål om moderne radikaliseringsprocesser. Det første af disse er, at radikaliserings i stigende grad er et fænomen, som finder sted online. Under retsmøderne i byretten fortalte den tiltalte, at han første gang stiftede bekendtskab med Feuerkrieg Division gennem onlinegaming og efter godkendt ansøgning til gruppen fik adgang til dens lukkede onlineforum (Søndberg, 2023a, 2023b). Ifølge flere efterretnings tjenester og internationale radikaliseringsforskningsnetværk er det en generel tendens, at grupperinger på tværs af det politiske og religiøse ekstremistiske spektrum rekrutterer nye medlemmer via online-gamingplatforme (CTA, 2023; Schlegel, 2021). For det andet rejser Holbæksagen spørgsmålet om, hvornår man skal tage tilsyneladende bekymrende onlineadfærd alvorlig. I interaktionen med medlemmer af Feuerkrieg Division delte tiltalte bl.a. bombemanualer og gav udtryk for at kunne anskaffe de fornødne remedier til at bygge en bombe til brug i et terrorangreb. I retten udtalte tiltalte selv, at alt dette bare var for sjov, og at han ikke mente det "i virkeligheden". I et interview med TV 2 udtaler Jens Møller, tidligere vicepolitinspektør og drabschef ved Københavns Politi, at netop dette er sagens centrale spørgsmål, som

desværre også er et uhyre vanskeligt at afgøre (Søndberg, 2023b). For det tredje er det i lyset af Holbæksagen relevant at spørge, hvilke faktorer og mekanismer der ligger til grund for tiltaltes radikaliseringsforløb; hvad end optagelsen og interaktionen med Feuerkrieg Division var ment i sjov eller ej, er det uomtvisteligt, at tiltalte *har* givet udtryk for ekstremistiske overbevisninger og til dels også handlingsintentioner. Sagt på en anden måde er det i lyset af sagen relevant at spørge, præcis hvordan onlineradikalisering foregår, og – som vi senere vil argumentere mere dybdegående for – hvordan radikaliserung ind i, og i, ekstremistiske onlinemiljøer involverer “klassiske” radikaliseringsmekanismer, men også har et særskilt digitalt udtryk. For det fjerde melder sig endelig spørgsmålet om, hvordan det er muligt for både fagprofessionelle og forældre at medvirke til, at unge færdes sikkert og trygt på internettet.

På baggrund af de radikaliserings tendenser, som Holbæksagen er et eksempel på, samt de aktuelle spørgsmål, den rejser, vil vi i resten af denne artikel give en teoretisk og empirisk oversigt over fænomenet onlineradikalisering. Det er ikke vores formål at foretage en egentlig caseanalyse af sagen og ej heller at fælde hverken forskningsfaglig eller juridisk dom over, hvorvidt tiltalte handlede for sjov eller med forsæt om terror. Vores formål er derimod at belyse de problematikker, som sagen illustrerer, i en generel sammenhæng, i håbet om at en sådan oversigt kan bidrage til, at både politiske beslutningstagere og fagprofessionelle får en dybere forståelse af, hvornår og hvordan onlineradikalisering blandt unge kan finde sted. Først vil vi dog definere fænomenet onlineradikalisering nærmere.

2.1 Onlineradikalisering: en ny og særskilt radikaliseringsform?

Trods intensiv forskning siden terrorangrebene på World Trade Center den 11. september 2001 er radikaliserings- og ekstremismebegreberne begge stadig omdiskuterede (Kundnani, 2012; Sedgwick, 2010). Mindre uenigheder til trods er der dog en generel forståelse af radikaliserung som et *procesuelt* begreb og ekstremisme som et *positionelt* begreb (Ebbrecht, 2023). Med andre ord defineres radikaliserung generelt således som processen, hvormed individer tilslutter sig et givent ekstremistisk ståsted. Dette ståsted beskrives ofte med henvisning til særlige “former” for ekstremisme, eksempelvis i) højreekstremisme, ii) venstrefløjsektremisme, iii) nationalisme/separatisme, iv) religiøs ekstremisme eller v) såkaldt “single issue”-ekstremisme (f.eks. klima, abort) (Doosje et al., 2016), og i nyere tid også anti-myndighedsektremisme (CTA, 2023) og misogyn ekstremisme, ofte forbundet med det såkaldte “incel”-miljø (forkortelse af “involuntary celibacy” eller “involuntary celibates”), som er betegnelsen for online fora karakteriseret ved et kvindehadsk verdenssyn (Baele et al., 2019; Hofmann et al., 2020).

Selvom disse ekstremismeformer indtager en central plads i radikaliseringslitteraturen, indebærer et fokus på dem dog ofte en glemt eller nedtonet

pointe om, at radikalisering ikke nødvendigvis er knyttet til en særlig ideologi eller verdensanskuelse. Inden for radikaliseringslitteraturen er det alment accepteret, at radikalisering kan forekomme i henhold til både *holdninger* og/eller *handlinger*, hvad der ofte betegnes som distinktionen mellem *kognitiv* og *adfærdsmæssig* radikalisering (Borum, 2011a; Kundani, 2012; Malthaner, 2017; Schmid, 2013; Wolfowicz et al., 2021). Som det nok er bedst kendt fra McCauley og Moskalenkos (2017) *Two-Pyramids Model*, er der ikke nødvendigvis nogen sammenhæng mellem disse radikaliseringstyper; med andre ord kan radikalisering af holdninger forekomme uden tilsvarende radikalisering af adfærd – og omvendt. Ligeledes er det alment accepteret, at radikalisering både kan være *ikke-voldelig*, som det eksempelvis ses ved tilslutning til bestemte politiske mærkesager eller legal aktivisme, og *voldelig*, som det eksempelvis kommer til udtryk ved opbakning til politisk vold og/eller udførelse af terrorlignende handlinger (Borum, 2011a; McCauley & Moskalenko, 2017; Ozer & Bertelsen, 2018). Radikaliseringslitteraturen har historisk set særligt været optaget af både den kognitive og adfærdsmæssige udvikling mod voldelig ekstremisme, hvilket også er de processer, som er fokus for denne artikel.

Til trods for at voldelig radikalisering er et relativt ungt forskningsfelt, der primært blev grundlagt i kølvandet på terrorangrebet mod World Trade Center den 11. september 2001 (Horgan, 2005; Kundnani, 2012; Sedgwick, 2010), er det også et forskningsfelt, der allerede har udviklet sig drastisk på flere områder. Den tidlige radikaliseringsforskning var i høj grad præget af såkaldte profileringsstudier, der forsøgte at afdække enten enestående eller multiple monokasuale årsagsforklaringer, særligt med rod i socioøkonomisk status, psykisk sygdom og bestemte personlighedstræk (Silke, 1998; Victoroff, 2005). Et gennemgående fund i de dengang få empiriske radikaliseringsstudier var dog, at de faktorer og mekanismer, der viste sig at være kendetegnende for radikalisering (eksempelvis personlige kriser, identitetsspørgsmål, fremmedgørelse, marginalisering, relativ deprivation, stigmatisering, smågruppedynamikker, socioøkonomiske udfordringer samt politisk undertrykkelse), er forhold, som også gør sig gældende for en lang række mennesker, som aldrig undergår en voldelig radikaliseringsproces (Götzsche-Astrup, 2018; Horgan, 2008; Malthaner, 2017).

På baggrund af sådanne fund udviklede radikaliseringsforskningen sig derfor hurtigt til i stedet at fokusere på veje ind og ud af radikalisering, herunder forskellige faser af at i) blive og ii) være involveret i voldelig ekstremistisk aktivitet samt evt. iii) udtræden af voldelig ekstremisme (Horgan, 2008). I takt med denne udvikling er der nu også en udbredt og veldokumenteret forståelse af, at radikaliseringsprocesser er både komplicerede og komplekse. *Komplicerede*, fordi radikalisering mod voldelig ekstremisme er en proces, der opstår i samspillet mellem faktorer og mekanismer på både samfunds-, gruppe- og individniveau (Schmid, 2013), og *komplekse*, fordi radikaliseringsprocesser følger principperne om ækvi- og multifinalitet, dvs. at

voldelig radikaliseringsproces kan være karakteriseret ved forskellige risikofaktorer og -mekanismer, men at selvsamme faktorer og mekanismer kan føre til andre udfald end voldelig ekstremisme (Borum, 2011b).

En sidste udviklingstendens, som er særligt relevant for dette temanummer, er, at voldelig radikaliseringsproces i stigende grad er en proces, som finder sted online. Internettet og onlinenetværk er gennem de seneste år blevet et globalt samlingspunkt for ligesindede. Det gælder for politisk radikaliserede grupper som for andre interessefællesskaber. Digitale fællesskaber udgør en stor del af især unges liv, og for så vidt kan det ikke undre, at radikaliseringsprocesser også er flyttet online. Et australsk studie peger eksempelvis på, at op mod 60 % af dømte voldelige ekstremister nu primært radikaliseres online, eller at onlinemekanismer har en betydelig indflydelse på deres radikaliseringsproces (Wolbers et al., 2023). Der er bred enighed i radikaliseringsforskningen om, at risikofaktorerne for onlineradikalisering grundlæggende er stort set de samme som i "klassiske" radikaliseringsprocesser, og at online- og offlineprocesser i praksis fletter sig sammen og forstærker hinanden (Gaudette, Scrivens & Venkatesh, 2022; Lindekilde, Malthaner & O'Connor, 2019; Valentini, Lorusso & Stephan, 2020). Dog er det relevant at spørge, om der er noget særligt ved mekanismerne i onlineradikalisering, og om det giver mening at anskue onlineradikalisering som en ny og anderledes form for radikaliseringsproces.

Flere forskere peger på, at det at være udsat for ekstremistisk indhold først og fremmest kan forstærke og accelerere elementer i en radikaliseringsproces, som allerede er i gang. Internettet har gjort det langt nemmere at komme i kontakt med ekstremistiske budskaber og ligesindede over hele verden, der deler de ekstreme holdninger (Wolbers et al., 2023, s. 4). Med andre ord giver internettet og virtuelle fællesskaber særlige muligheder for eksponering af indhold og global interaktion. Internettet tilbyder skabelsen af virtuelle ekkorum, hvor ekstreme tanker og idéer kan udveksles, valideres og konsolideres på måder, der forstærker de radikale overbevisninger og legitimerer voldelig handling, fordi tankerne og idéerne ikke længere udfordres, modsiges eller påvirkes udefra (Binder & Kenyon, 2022). I et ekkorum opstår der et parallelunivers med egne koder, regler og verdensbilleder, hvor der sker en identitetsmæssig styrkelse af modkulturen, som er baseret på en stærk identifikation med gruppen og os-og-dem-udgrænsninger (se også Mogensen & Rand, 2020, s. 21-23). Internettet fungerer dermed som en accelerator af radikaliseringsprocessen, fordi der i de lukkede netværk hurtigt sker en eskalation af had. Endelig kan de lukkede onlinefora fungere som en trigger af handling, når drivkraften til at begå voldelige handlinger intensiveres. Det kan ske, når italesættelsen af en konkret fælles fjende og oplevelsen af at være under angreb øges, og vreden rettes mod konkrete mål.

Det er vigtigt at understrege, at internettet således ikke er den eneste årsag til en radikaliseringsproces, der som beskrevet grundlæggende skyldes de risikofaktorer og -mekanismer, der også udspiller sig i den unges (offline)liv.

Til gengæld viser den eksisterende forskning, at radikaliseringsproces dog godt kan forekomme uden et fysisk møde med andre ekstremister og tværtimod i dag oftest foregår udelukkende gennem onlinekommunikation med andre, der har samme synspunkter (Mølmen & Ravndal, 2023; Mølmen & Ravndal, 2021; Wolbers et al., 2023; Frissen, 2021; Gaudette, Scrivens & Venkatesh, 2022; Wolfowitz et al., 2022). Onlineradikalisering udgør således ikke en decideret ny og særskilt radikaliseringsform, men de særlige mekanismer knyttet til det at være aktiv på online fora, som beskrevet her, kalder på en analyse, der tager højde for navnlig de accelerationsprocesser og skabelse af lukkede paralleluniverser eller ekkorum, som faciliterer og intensiverer nogle særlige overskridelsesdynamikker. Lidt forsimplet kan det siges sådan, at onlineradikalisering på den ene side blot er “gammel vin på nye flasker”, men at disse flasker er udgjort af et materiale, som har en selvstændig virkning på vinens gæringsproces. I næste afsnit vil vi derfor udfolde, hvordan radikaliseringsfaktorer og -mekanismer kan komme til udtryk i en online-kontekst, og hvordan det digitale liv netop kan have en accelererende og intensiveret effekt på et radikaliseringsforløb.

3. Centrale risikofaktorer og -mekanismer ved onlineradikalisering

Som nævnt både indledningsvist og i den efterfølgende beskrivelse aktualiserer Holbæksagen spørgsmålet om, hvilke faktorer og mekanismer der er særligt centrale i onlineradikalisering. For det første synes det indlysende at spørge, hvordan og hvorfor nogle mennesker – og særligt unge – aktivt søger mod ekstremistiske digitale fællesskaber. Et andet nærliggende spørgsmål er, hvilken indflydelse dét at være en del af et ekstremistisk onlinemiljø har for et voldeligt radikaliseringsforløb. Endelig fremgår det af journalistiske notater fra retsmøderne, at der også blev rejst spørgsmålet om, hvorvidt psykisk sygdom, her specifikt en autismespektrumforstyrrelse, kunne være af betydning for tiltaltes onlineradikalisering. I dette afsnit adresserer og diskuterer vi alle disse spørgsmål.

3.1 At blive involveret i ekstremistiske digitale fællesskaber

Uagtet om det var for sjov eller i alvor, er det, som nævnt, et uomtvisteligt faktum, at den tiltalte i Holbæksagen aktivt søgte om medlemskab i et ekstremistisk onlinefællesskab. Ligeledes synes det ej heller at stå til diskussion, at den tiltalte i et vist omfang udførte visse handlinger på anmodning fra ledende medlemmer af Feuerkrieg Divison (f.eks. indspilning af en tale, produktion af videomateriale, vurdering af potentielle nye medlemmers ansøgninger) og i hvert fald gav udtryk for handlingsintentioner af voldelig karakter (f.eks. anskaffelse af sprængstofmateriale) over for gruppen. Som nævnt fastholder tiltalte, at alt dette “var ment i sjov”, og at der er “forskel på, hvad der sker på internettet og i den virkelige verden”. Anklageren mener

derimod, at handlingerne og ytringerne er ment i dybeste alvor og skal ses som et udtryk for forsæt om terror. Holbæksagen aktualiserer dermed i allerhøjeste grad spørgsmålet om, hvilke sociale og psykologiske mekanismer der ligger bag denne adfærd og kan forklare den – selv hvis det også “bare” var ment i sjov.

En af de mest prominente radikaliseringsteorier, som netop beskæftiger sig med motivet bag tilslutning til særligt ekstremistiske grupper, går under navnet “usikker identitetsteori” (eng. uncertainty-identity theory) (Hogg, 2014). Teorien udspringer af den mere alment kendte sociale identitetsteori, ifølge hvilken en del af menneskers selvopfattelse, nemlig deres sociale identitet, beror på deres givne gruppetilhørsforhold (Tajfel & Turner, 1979). Den særlige pointe i netop usikker identitetsteori er, at i perioder hvor mennesker oplever forøget selvusikkerhed, dvs. usikkerhed om, hvem de er, deres plads i verden, og hvad fremtiden bringer, vil de være mere tilbøjelige til at identificere sig med sociale grupper, fordi gruppetilhørsforholdet netop reducerer usikkerheden gennem betoning af den sociale identitet (Hogg, 2014). Ifølge flere empiriske studier er netop ekstremistiske miljøer – offline såvel som online – særligt effektive, når det kommer til at (gen)oprette en sikker (social) identitet (Hogg & Adelman, 2013). Dette skyldes, at ekstremistiske grupper tenderer til at have en særligt stærk sammenhængskraft, f.eks. ved at have klare afgrænsninger mellem ind- og udgruppemedlemmer, være internt homogene, foreskrive en særlig intern struktur og dele fælles mål og verdensanskuelse. Med andre ord har ekstremistiske grupper meget klare sociale koder, der fungerer som tydelige identitetsmarkører. Undersøgelser viser også, at medlemmer, særligt nytilkommene, som endnu ikke er fuldt accepteret i gruppen, kan udvise en voldelig handlingsparathed på vegne af gruppen for netop at signalere en stærk gruppeprototypisk profil som et led i at opretholde gruppetilhørsforholdet (Hogg et al., 2010).

Der er efterhånden enighed i forskningslitteraturen om, at netop spændingsforholdet mellem identitetsudfordringer såsom selvusikkerhed og gruppetilhør udgør en helt central radikaliseringsmekanisme (Atran, 2016; Götzsche-Astrup et al., 2018; Kruglanski et al., 2022). Ligeledes fremhæves identitet efterhånden også som en central radikaliseringsfaktor blandt flere efterretningstjenester. Eksempelvis beskriver det danske Center for Terroranalyse (CTA), hvordan samfundsmæssige individualiseringsforhold har banet vejen for, at voldelig radikalisering i stigende grad også er et udtryk for en særlig identitetskonstruktion (CTA, 2023). Sådanne individualiseringstendenser, der kort kan beskrives som processen, hvormed individer aktivt søger og skaber unikke identiteter fremfor at følge traditionelle samfundsnormer og sociale forventninger, har givet anledning til et helt nyt udsathedsbegreb, som netop er knyttet op på særlige senmoderne identitetsudfordringer. Denne “nye udsathed” er således tæt knyttet til de ændrede rammebetingelser for ungdomslivet i dag, hvor nye kulturelle horisonter for identitetsdannelse og fællesskaber, herunder snævrere normalitetsbegreber

og sociale medier, udgør væsentlige faktorer (Görlich et al., 2019, s. 21; Katznelson et al., 2022, s. 33; Nilsson, 2019).

Mobbeforskeren Jette Kofoed argumenterer desuden for, at det nye udsathedsbegreb er tæt knyttet til dynamikkerne i de unges sociale fællesskaber. Fremfor at pege på udsathed eller at udpege bestemte unge, som vi tror er udsatte, flytter hun fokus over på de “in- og eksklusionsprocesser”, der er på spil i de unges fællesskaber og navnlig dem, som hun karakteriserer som “destruktive fællesskaber”, hvor man er fælles om at udelukke andre og definere, hvem der er fjenden (Kofoed, 2019, s. 207). De sociale medier, herunder gaming, som i dag er det primære “sted” for de unges fællesskaber, har, ifølge Kofoed, ændret den måde, sociale fællesskaber etableres og vedligeholdes på – og dermed skal forstås på. I forlængelse heraf foreslår Peters og Petersen (2022, s. 60) et tilsvarende nyt blik på mekanismerne i unges onlinefællesskaber, herunder de ekstreme onlinefællesskaber. I og med at in- og eksklusionsmekanismerne i de unges onlinefællesskaber er komplekse, kan grænserne mellem at være offer og selv at være udøver blive flydende:

Positionen mellem at tilhøre et fællesskab og stå udenfor skifter hele tiden, og med de sociale medier er den blevet langt mere dynamisk og flydende. [...] Hvorvidt og hvordan et barn eller en ung kan blive involveret i polarisering og hadefuld adfærd synes derfor at hænge sammen med mange sammenvævede kræfter. Det kan således ikke blot knyttes til individkausale forhold (Peters & Petersen, 2022, s. 60).

Ud fra en relationel og socialpsykologisk forståelse af gruppedynamikker og behov for fællesskab kan man dermed på den ene side sætte spørgsmålstejn ved, om det er meningsfuldt at tale om, at nogle unge er særligt udsatte for at komme i kontakt med og i sidste ende blive en del af ekstremistiske onlinegrupper. I og med at alle unge i dag i princippet kan blive udsat for grænseoverskridende, kvindehadsk eller racistisk indhold i digitale fællesskaber og komme i kontakt med ekstremistiske grupper, er det vanskeligt på forhånd at udpege bestemte grupper af “udsatte”, som er særligt modtagelige for de budskaber og det fællesskab, som et ekstremt forum kan tilbyde (se f.eks. Espersen & Kristensen, 2023).

På den anden side viser forskningen og de eksisterende ekstreme cases, at det netop *ikke* er alle unge, som havner i ekstreme onlinefællesskaber, eller som bliver tiltrukket af det ekstreme indhold og sammenhold. I forskningen peges der da også på flere individkausale og strukturelle forhold, som kan gøre sig gældende, og som indikerer, at nogle unge, især mænd, kan befinde sig i typer af udsatte positioner, der synes at øge modtageligheden. I et case-studie beskrevet af Lange (2018) bliver en ung mand undersøgt. Over en længere periode havde manden bevæget sig i grænselandet af onlinefora med tendenser til ekstremistiske holdninger og meninger. Baseret på en

interviewundersøgelse med manden konkluderer Lange, at ekstremistiske sociale medier og platforme har en tendens til at tiltrække unge mennesker, der føler sig ekskluderede og uden for fællesskabet, og som søger et tilhørsforhold (Lange, 2018, s. 48). Uopfyldte sociale behov og behovet for at føle sig inkluderet kan motivere børn og unge til at søge alternative fællesskaber, hvor den anerkendelse og positive opmærksomhed, de får fra andre unge i onlinefællesskabet, spiller en afgørende rolle som tiltrækningsfaktor. Onlinegrupper som den højreekstremistiske Feuerkrieg Division tilbyder en følelse af tilhør og en identitet samt en platform til at modsætte sig det eksisterende samfund (se også Bjørgo, 2018; Hayes, 2017; Mogensen & Rand, 2020).

Holbæksagen er ligeledes et eksempel på en stigende tendens til, at ekstremistiske grupperinger bevidst søger at rekruttere nye medlemmer via onlineplatforme (CTA, 2023; Europol, 2023; Schlegel, 2021). Denne "rekrutteringsproces" betegnes også som *grooming*, der som begreb dækker over den bevidste relationsdannelse foretaget af ekstremistiske miljøer til sårbare individer med henblik på at radikalisere disse personer til det punkt, hvor de er villige til at agere voldeligt på vegne af gruppen (Charvat, 2010; Hettiarachchi, 2022; Sørensen, 2010). Over det sidste årti er der sket en *gamification* af denne groomingproces blandt særligt højreekstremistiske grupperinger, hvilket vil sige, at rekrutteringen af nye potentielle medlemmer nu i høj grad sker gennem onlinespil, eksempelvis Roblox, Minecraft, Counter Strike osv. (Schlegel, 2022; Dilling & Schliessler, 2023). Under et af retsmøderne i Holbæksagen beskriver en ekspert i antiterrorisme, hvordan groomingstrategien hos eksempelvis Feuerkrieg Division typisk starter ved at sprede propaganda i åbne online-chatfora, som er populære inden for gamingverdenen, eksempelvis Signal og Discord (Søndberg, 2023). Propagandaen har en ironisk, sarkastisk og humoristisk karakter, som både anvendes til at skabe opmærksomhed på gruppen gennem grænseoverskridende adfærd og samtidig repræsenterer en identitetsmarkør, idet personer, som responderer positivt på propagandaen, anskues som nye potentielle medlemmer. Disse personer inviteres dernæst med ind i lukkede grupper, hvor den højreekstremistiske ideologi udfoldes, f.eks. gennem deling af fjendebilleder og nedladende italesættelse af uønskede samfundsgrupper. Den endelige hvervning sker gennem en – mere eller mindre – formel ansøgning til den givne ekstremistiske gruppering, der eksempelvis kan være udformet som en række spørgsmål om ansøgerens støtte til de pågældende ideologiske holdninger.

Samlet set har vi i dette afsnit givet en oversigt over, hvordan identitetsudfordringer blandt særligt unge udgør en central radikaliseringsmekanisme i det virtuelle rum; både i den forstand, at det at have en usikker fornemmelse af sig selv kan lede til en søgen efter et gruppetilhørsforhold, som stabiliserer (social) identitet, og at unge med identitetsproblematikker udgør en central målgruppe for ekstremistiske grupperingers online-groomingstrategier. En

vigtig pointe er således, at tilslutning til, og optagelse i, ekstremistiske digitale fællesskaber kan opfylde en række psykologiske behov for eksempelvis identitet og tilhør, og at unge netop kan være draget af disse fællesskaber uden nødvendigvis – selvom det dog ikke kan udelukkes – at være draget af den givne ekstremistiske ideologi. Det er præcis grundet denne pointe, at vi er tilbageholdende over for at gå ind i debatten om, hvorvidt tilslutning til ekstremistiske onlinenetværker og radikale udtalelser på vegne af disse i både Holbæksagen og lignende sager er et udtryk for enten sjov eller alvor; netop fordi det *kan* være udtryk for begge dele. Med andre ord kan det altså diskuteres, hvorvidt individer søger optagelse i onlinegrupper, *hvor terrorisme er acceptabelt*, eller omvendt søger *optagelse i onlinegrupper*, hvor terrorisme – i tillæg – er acceptabelt, netop fordi ekstremistiske onlinemiljøer kan tilbyde en meningsgivende ramme for identitetsproblematikker, uagtet om dem, der søger mod disse netværk, egentlig deler miljøets ekstremistiske holdninger og evt. handlingsintentioner.

3.2 At være involveret i ekstremistiske digitale fællesskaber

I forrige sektion kiggede vi nærmere på nogle af de radikaliseringsfaktorer og -mekanismer, som kan lede individer på vej ind i ekstremistiske digitale fællesskaber. I dette afsnit kigger vi nærmere på forhold, som kan bevirke en voldelig radikaliseringsproces, når indtræden i online ekstremistiske miljøer først har fundet sted. Som allerede antydnet er der flere gode grunde til at lave denne analytiske distinktion. For det første er der forskellige faktorer og mekanismer på spil i disse to radikaliseringsfaser, hvormed der således er forskellige bekymringstegn, som det er vigtigt at holde sig for øje (Horgan, 2008). For det andet, og i forlængelse af det første punkt, betyder det, at det at være en del af et ekstremistisk digitalt fællesskab, uden at der har fundet en forudgående kognitiv eller adfærdsmæssig radikalisering sted, i sig selv kan være et væsentligt bekymringstegn. Sagt på en anden måde, selv i de situationer, som det måske er tilfældet med Holbæksagen ifølge tiltalte selv, hvor indtræden i et ekstremistisk onlinemiljø “bare er for sjov”, kan interaktionen med fællesskabets øvrige medlemmer i sig selv have en selvstændig radikaliserende effekt. Vi vil her fokusere på to sådanne mekanismer, som er særligt centrale for onlineradikalisering: smågruppedynamikker og moralske frakoblingsmekanismer.

Smågruppedynamikker

Begrebet smågruppedynamikker henviser overordnet til en række socialpsykologiske gruppeprocesser, der alle har det til fælles, at de på forskellig vis kan påvirke det enkelte gruppemedlems individuelle adfærd i en bestemt retning (Aronson, 2023; Crisp & Turner, 2020). Ét eksempel på en sådan proces, der har vist sig at være central i en radikaliseringskontekst, er gruppekonformitet, som dækker over individers tendens til at tilpasse deres holdninger og adfærd, så de er i overensstemmelse med de sociale normer i en

given gruppe (Koomen & Van der Pligt, 2016; McCauley & Moskalenko, 2017). Konformitetsprocesser drives typisk af to underliggende mekanismer eller komponenter (Aronson, 2023). En *informativ* komponent, hvor konformitet opstår som følge af en overbevisning om, at det, gruppen som helhed mener og gør, er mere retvisende, end hvad man mener og gør som enkelt-person; og en *normativ* komponent, dvs. at konformitet opstår ud fra et ønske om at mene og gøre det, der anskues som socialt ønskværdigt for at blive accepteret i gruppen. Gruppekongformitet, og særligt den normative komponent, er bl.a. en af de centrale underliggende mekanismer i *Uncertainty-Identity Theory*, som blev præsenteret i forrige sektion (Hogg, 2007; Hogg et al., 2010).

Selvom gruppekongformitet optræder og har en stærk effekt, i både offline- og onlinesammenhænge, har mekanismen alligevel særligt indflydelsesrige betingelser i digitale ekstremistiske miljøer. For det første medfører tendensen til, at individer netop groomes ind i disse onlinefora, at de ekstremistiske miljøer fremstår med en stærk intern sammenhængskraft og klare sociale normer, koder og sprog. Dette medfører i sig selv en stærk ekstremistisk prototypisk gruppeidentitet, der fungerer som pejlemærke for socialt ønskværdige holdninger og adfærd (Hogg et al., 2010). For det andet kan variationen af onlineindhold, professionelt redigerede videoer, videospil og live-streams ved at “performe” had og vold og virke følelsesmæssigt overbevisende og formidle et indtryk af, at man tilhører et stort fællesskab, hvor mange mennesker deler den slags holdninger (Brzuszkiewicz, 2020; Robinson & Whittaker, 2021; Scrivens & Conway, 2020). Endelig tilbyder ekstremistiske onlinemiljøer skabelsen af virtuelle ekkorum, hvor ekstreme tanker og idéer kan udveksles, valideres og konsolideres på måder, der forstærker de radikale overbevisninger og legitimerer voldelig handling, fordi tankerne og idéerne ikke længere udfordres eller påvirkes udefra. I et ekkorum opstår der et parallelunivers med egne koder, regler og verdensbilleder, hvor der sker en identitetsmæssig styrkelse af modkulturen, som er baseret på en stærk identifikation med gruppen og os-og-dem-udgrænsninger (se også Mogensen & Rand, 2020, s. 21-23).

En anden smågruppedynamik, som også intensiveres i ekstremistiske onlinemiljøer, er *gruppepolarisering*. Begrebet dækker over fænomenet, hvor personers holdninger og/eller adfærd bliver mere ekstreme (polariserede) i interaktionen med andre mennesker, end de var, før denne interaktion fandt sted (McCauley & Moskalenko, 2017). Gruppepolarisering forekommer netop i grupper bestående af “ligesindede” individer med meget ens holdninger, idet kommunikation mellem medlemmer her ikke får modstridende inputs, og holdninger således ikke blot valideres, men også *forstærkes*. Der er således en forhøjet risiko for gruppepolarisering ved indtræden i ekstremistiske digitale fællesskaber, der netop fungerer som disse virtuelle ekkokamre. Ekstremistiske onlinemiljøer fungerer dermed som en accelerator af radikaliseringsen, fordi der i de lukkede og afgrænsede netværk

hurtigere kan ske en eskalation af had. Det er igen vigtigt at understrege, at gruppepolarisering, ligesom konformitet, ikke er en socialpsykologisk mekanisme, der i højere grad finder sted online end i offline ekstremistiske miljøer. Vores pointe er snarere, at gruppepolarisering, i og med at internettet har gjort det langt nemmere at komme i kontakt med ekstremistiske budskaber og ligesindede over hele verden, der deler de ekstreme holdninger, har særlig gunstige vilkår, når det kommer til onlineradikalisering (Wolbers et al., 2023, s. 4).

Moralske frakoblingsmekanismer

Grundlæggende er begrebet moralske frakoblingsmekanismer en samlebetegnelse for forskellige kognitive processer, der øger individers accept af, og villighed til at udøve, voldelige handlinger (Bandura et al., 1996). Flere studier viser, at moralsk frakobling udgør en central radikaliseringsmekanisme i offline såvel som online ekstremistiske grupper (Binder & Kenyon, 2022; Ebbrecht, 2022; Ozer & Bertelsen, 2020).

En frakoblingsmekanisme, der er central for ekstremistiske miljøer i det hele taget, er opstillingen af en *moralsk begrundelse* for den proklamerede voldelige handling, som de enkelte gruppemedlemmer anspores til at udøve på vegne af det ekstremistiske fællesskab. Ifølge Webber og Kruglanski (2017) er det netop kendetegnende for ekstremistiske narrativer, at de i tillæg til opfattede krænkelse og fjendebilleder kommer med en særlig moralsk begrundelse for, hvorfor voldelig handling ansues som en nødvendighed. For at bruge det narrativ, der er aktuelt i Holbæksagen, italesættes vold i Feuerkrieg Division, og inden for Siege-kulturen i det hele taget, netop som en nødvendighed for at nedbryde den eksisterende samfundsorden og fremprovokere den ønskede racekrig (CDE, 2023; CTA, 2023). To øvrige moralske frakoblingsmekanismer, der ofte optræder i samspil, er brugen af *eufemismer* samt *dehumaniseringstendenser*. Hvor eupemismer er defineret som en særlig sprogbrug, eksempelvis humor, der nedsætter den moralske alvorlighed af vold, henviser fænomenet dehumanisering til – netop – en umenneskeliggørelse af ens udgruppe eller “fjender”, som øger den kognitive villighed til at acceptere voldelig adfærd over for dem (Bandura et al., 1996). Under et af retsmøderne i Holbæksagen berettede en ekspert fra det europæiske Radicalisation Awareness Network (RAN) netop om, hvordan humor er en ofte anvendt online-groomingstrategi blandt højreekstremistiske digitale netværk, der netop har som funktion at fungere som en identitetsmarkør samt øge voldsparathed (Søndberg, 2023c). Der er også flere eksempler på, hvordan “humor”, eller eupemismer, anvendt i ekstremistiske onlinemiljøer kan have en dehumaniserende karakter. Et af de oftest fremhævede eksempler er fra de såkaldte incel-miljøer (Baele et al., 2019). Her italesættes kvinder eksempelvis enten som sexdrevne primater eller følelsesløse robotter gennem øgenavnene “femoids” eller “foids”, som er ord, der alle har til formål at fremstille dem som andet end mennesker. Ligeledes kommer en

sådan dehumanisering ofte til udtryk i højreekstremistiske onlinefora gennem en særligt grov racistisk, særligt antiislamisk eller antisemitisk, humor.

Til trods for at moralske frakoblingsmekanismer i høj grad er en almenpsykologisk mekanisme, der finder sted offline såvel som online, bevirker de virtuelle ekstremistiske ekkorum netop, at moralsk frakobling både accelereres og kan intensivere et (online)radikaliseringsforløb. Med andre ord foregår der i de lukkede ekstremistiske onlinefællesskaber hurtigere en normalisering og en eskalering af had og dehumaniseringstendenser, som skubber til de unges grænser for, hvad der er “normalt” (Mogensen & Rand, 2020, s. 14-15). Dertil kommer, at det generelt, og måske især for de helt unge, er vanskeligere på nettet at afkode sociale situationer, f.eks. i forhold til, hvornår der er tale om dehumanisering og overskridelse af normer eller “blot” humor, ironi og sarkasme – eller en blanding (Mogensen & Rand, 2020, s. 8).

3.3 Psykiske sygdom og onlineradikalisering

Et sidste spørgsmål, som Holbæksagen rejser, er, hvorvidt psykisk sygdom er en central faktor i onlineradikalisering. Til trods for at psykisk sygdom i lang tid har været afskrevet som en isoleret årsagsforklaring på voldelig radikaliseringsproces, er det et emne, som har fået fornyet opmærksomhed i løbet af det sidste årtis stigning i terrorangreb og lignende massevold begået af enkeltpersoner (Borum, 2014; Gøtzsche-Astrup, 2018; Horgan, 2008; McCauley & Moskalenko, 2017; Silke, 1998). Grundet den store opmærksomhed, psykisk sygdom ofte får i mediebildet i sager om radikaliseringsproces og ekstremisme, mener vi, at det er et forhold, som det netop er vigtigt at forholde sig til.

En af de psykiske lidelser, der i særdeleshed omtales i forbindelse med onlineradikalisering, er netop udviklingsforstyrrelser som autismspektrumforstyrrelse, der også nævnes i Holbæksagen (Søndberg, 2023d). Denne lidelse har formentlig fået en større bevågenhed, idet der er fundet indikationer på, at nogle personer, som har udøvet massevold, har været bærere af den. Dette gælder eksempelvis Elliot Rodgers incel-angreb i Isla Vista i Californien i 2014, der resulterede i seks døde og 14 hårdt sårede (White, 2017). Ligeledes var der tegn på, at Dylann Roof, der i 2015 begik et højreekstremistisk terrorangreb mod en afrikansk kirke i South Carolina, havde træk, som stemmer overens med en autismspektrumforstyrrelse (Allely & Faccini, 2017).

På den ene side kan det ikke afvises, at psykiske lidelser, herunder autismspektrumforstyrrelse, i enkelte tilfælde kan have indflydelse på en voldelig onlineradikaliseringsproces. I et studie af Dylann Roofs radikaliseringsforløb fremhæver Sizoo et al. (2022) tre kendetegn ved autismspektrumforstyrrelsen, der både faciliterede og begrænsede Roofs sociale interaktion i det hele taget, og som øgede risikoen for et voldeligt

radikaliseringsforløb, da han først var blevet en del af online-ekstremistiske fora. For det første er autisme generelt forbundet med en vis mental rigiditet, hvilket betyder, at personen, der bærer diagnosen, har en begrænset evne til at fortolke situationer og handle socialt. Forfatterne fremhæver, at i Roofs tilfælde betød dette, at hans evne til at forholde sig kritisk til de voldelige udsagn om f.eks. “black-on-white-crime”, “muslim gang-rapes” og “Jewish control”, han mødte online, var begrænset, og at voldsudøvelse blev anskuet som en reel mulig handlevej. I forlængelse af mental rigiditet er autisme derudover kendetegnet ved en begrænset forestillingsevne, hvilket betyder, at personer med autisme kan have svært ved på egen hånd at forestille sig alternative måder at agere socialt på fremfor dem, der umiddelbart præsenteres for dem. For Roof betød dette, at der aldrig kom reelle alternativer til de voldsanvisninger, som han mødte online. Fraværet af sådanne alternative leveveje forstærkes yderligere af den sociale isolerethed, som generelt karakteriserer personer ramt af autisme, idet det ekstremistiske verdenssyn, som Roof mødte online, og den højreekstremistiske ideologi, han blev involveret i, aldrig blev udfordret i analoge møder med andre mennesker.

På den anden side er det vigtigt at understrege, at der ikke er fundet overbevisende evidens for en generel sammenhæng mellem psykisk sygdom og voldelig radikaliseringsproces, hverken online eller offline (Gill et al., 2020); en manglende sammenhæng, der også gælder autismspektrumforstyrrelsen (Allely et al., 2017). Med andre ord er det altså en vigtig pointe, at selvom psykisk sygdom *kan* have indflydelse på et onlineradikaliseringsforløb, vil dette være et yderst kontekst-specifikt forhold og vil variere fra case til case. Som Gill et al. (2020) argumenterer for, er det, på baggrund af den eksisterende forskning, ikke på forhånd muligt at afgøre, hvorvidt psykisk sygdom, i de tilfælde, hvor den optræder blandt personer i risiko for voldelig radikaliseringsproces, i) er en afgørende selvstændig faktor, ii) en medvirkende faktor i samspil med andre risikofaktorer, iii) en sindstilstand, der optræder som resultat af at indgå i et ekstremistisk miljø, eller iv) noget, der slet ikke påvirker radikaliseringsprocessen overhovedet. Derudover er det i Sizoo et al.’s (2022) analyse af casen med Roof også vigtigt at huske på, at selv hvis kendetegnene ved autismspektrumforstyrrelsen faktisk påvirkede radikaliseringsforløbet, kan den afgørende faktor også vise sig at være det ekstremistiske digitale miljø, idet mødet med et andet, og ikke-ekstremistisk, miljø i princippet kunne have befordret en anden livsbane, jf. radikaliserings ækvi- og multifinalitet.

4. Veje til en forebyggelse af onlineradikaliseringsproces

En sag som den i Holbæk medfører naturlig afmagt og overvejelser over, om radikaliseringsprocessen kunne være undgået, hvis blot nogle (voksne)

havde grebet ind tidligere og iværksat en tidlig forebyggelsesindsats. I det følgende afsnit vil vi præsentere en tretrinsforebyggelsesmodel, som tager udgangspunkt i de identitetsproblematikker og det manglende tilhørsforhold til et fællesskab, som de unge kan opleve. Første trin angår vidensopkvalificering i forhold til området unge og onlineradikalisering, andet trin angår skabelsen af en tillids- og dialogbaseret relation til de unge, og tredje trin skabelsen af alternative, meningsgivende fællesskaber. Et afgørende parameter i alle tre trin er en oprigtig nysgerrighed over for de unges situation og oplevelser. Vores forebyggelsesmodel forholder sig samtidig kritisk til det overvågnings- og bekymringsblik på de unge, som kan blive konsekvensen, når risikoen for onlineradikalisering i princippet gælder alle unge, selvom langt hovedparten af unge ikke undergår en voldelig radikaliseringsproces. Bekymringsblikket viser sig, når voksne fortolker unges opførsel på måder, som bekræfter forståelsen af de unge som udsatte og i risiko (Henningsen, 2009, s. 3).

4.1 Vidensopkvalificering af fagprofessionelle

Gennem de seneste år er forskningen i og praksisviden om forebyggelse af ekstremisme og radikalisering blandt unge vokset betragteligt. Både nationalt i forhold til Center for Dokumentation og Indsats med Ekstremismes (CDE) kriminalpræventive og demokratifremmende tiltag i form af materialer, vurderingsværktøjer, kurser og opkvalificering af praktikere og fagprofessionelle samt internationalt gennem fælleseuropæiske forebyggelsesindsatser er der sket en stor udvikling. Blandt andet blev der i 2011 oprettet en arbejdsgruppe under Europa-Kommissionen, Radicalisation Awareness Network (RAN), hvis formål er at kortlægge forskellige former for radikalisering på tværs af landene og udvikle forebyggelsestiltag, der kan modvirke voldelig ekstremisme. SSP-samarbejdet mellem kommuner/skoler, socialforvaltning og politi rettet mod børn og unge er ligeledes blevet en central faktor i det lokale kriminalitetsforebyggende arbejde. Endelig har blandt andre Center for Digital Pædagogik og Medierådet for Børn og Unge udgivet en række materialer til forældre og fagprofessionelle samt til undervisningsbrug. Som Holbæksagen dog viser, mangler både forældre, lærere og pædagoger tilsyneladende viden, dels om ekstremismeformer, nye tendenser online som f.eks. gamification og tegn på radikalisering, dels om forskellige bekymringsfaktorer, herunder identitetsudfordringer, blandt især drenge og unge mænd.

Det kan være vanskeligt for forældre og fagpersoner at forstå, hvad der sker online, hvad bestemte symboler, memes, grovkornede jokes og udsagn betyder, og hvordan bestemte platforme virker. Det gør, at diskussionen om forebyggelse ofte kommer til at handle om, *hvem* der primært har ansvaret for at sætte sig ind i og forebygge had og smågrupperadikalisering på nettet, snarere end *hvordan* det kan gøres (Mogensen & Rand, 2020). Diskussionen foregår ofte ud fra en logik, der siger, at hvis blot ansvarlige voksne havde

været i stand til at genkende faresignalerne, havde en tidlig indsats været mulig, og tragedien undgået (Frydenlund, in review).

En bredspektret vidensopkvalificering af fagprofessionelle omhandler på den ene side både viden om forskellige former for ekstremisme, hvilke fjendebilleder de opererer med, og hvordan og med hvilket sprog de kommunikerer online (Dilling & Schliessler, 2023, s. 58-59). På den anden side inkorporerer den ideelt set også en bredere forståelsesramme, som går på tværs af de enkelte ekstremismeformer, og som i tråd med de skitserede teorier om usikker identitet, udsathed og søgen efter betydningsfuldhed peger på, hvilke mekanismer der gør ekstremistiske grupper attraktive for en bestemt gruppe unge. Det være sig smågruppedynamikker, moralske frakoblingsmekanismer som eksempelvis dehumaniseringstendenser og skabelse af binære os-og-dem-udlægninger af verden (RAN, 2019) samt helt grundlæggende forståelser af ungdomskulturer online (Lange, 2018, s. 49). Det angår viden om, hvilke psykologiske behov de ekstremistiske fællesskaber kan udfylde for nogle unge, som er usikre på deres identitet, og som mangler gruppetilhør og anerkendelse blandt jævnaldrende (Hogg, 2014, 2019).

I forlængelse heraf er der behov for mere viden om, hvordan man henvender sig til, skaber en relation til og samtaler med en ung ved bekymringstendenser (Peters & Petersen, 2022). Endelig er det centralt, at fagprofessionelle og forældre/pårørende bliver bedre til at vurdere, hvornår der er tale om radikaliserings, og hvor de skal henvende sig og bede om hjælp ved bekymring (Haugstvedt & Bjørge, 2021, s. 43-44). Et sidste aspekt af vidensopkvalificering angår skolens rolle i den mere langsigtede forebyggelse inden for feltet demokratisk dannelse, som omhandler undervisningen i emner som kritisk tænkning, demokratiske værdier, konflikthåndtering, racisme og tolerance (Haugstvedt & Bjørge, 2021, s. 45; Petersen & Peters, 2020, s. 50; RAN, 2019, s. 8; Engsbro, 2018). Vidensopkvalificering er således central, men den kan næppe stå alene og risikerer at give en falsk tro på, at hvis blot de voksne genkender faresignalerne og handler, så forsvinder voldsom radikaliserings.

4.2 Rationel nysgerrighed og den dialogiske samtalemodel

Et af de afhørte vidner under retsmøderne i Holbæksagen var tiltaltes klasselærer. Under vidneafhøringen kom det blandt andet frem, at den tiltalte og en anden dreng i klassen “ikke var en del af det store fællesskab i skolen”, at begge drenge på et tidspunkt “udskiftede deres profilbilleder med nazi-flag”, og at tiltalte godt kunne finde på at ytre racistiske og outrerede holdninger. I sit vidneudsagn gjorde læreren også opmærksom på, at han “slog hårdt ned på den type bemærkninger”, og at han oplevede, at tiltalte sagde chokerende ting for at få opmærksomhed, og endelig at man på skolen havde talt om, at tiltalte havde en udviklingsforstyrrelse. Det er ud fra ganske få vidneudsagn i sagens natur vanskeligt at udlede, hvad der i tiden op til tiltaltes hvervning til terrororganisationen og senere varetægtsfængslingen er

foregået på skolen og i klasserummet. Læreren gør, hvad mange lærere formentlig ville gøre i sådan en situation, nemlig at vise, at racistiske og dehumaniserende holdninger ikke hører hjemme i klassefællesskabet. Lærers vidneudsagn kan imidlertid også ses som symptomatisk for en manglende forståelse af og nysgerrighed på de bagvedliggende årsager til sårbare unges handlinger og udtalelser. Tendensen bekræftes i flere studier, hvor unge giver udtryk for, at når voksne omkring dem indgår i dialog, ender det ofte med sanktioner, andetgørelse, tabuisering, kamp om sandheden eller fordømmelse (Peters & Petersen, 2022, s. 62; Lange, 2018, s. 49; Engsbros, 2018; Rasmussen, 2018). “De voksne bliver ofte vrede, bange og urolige, når samtalen falder på følelsesladede temaer, f.eks. konspirationsteorier, terrorisme, racisme, hadtale og grooming” (Peters & Petersen, 2022, s. 62). I stedet kan læreren eller pædagogen vælge at gå ind i en dialog med de unge om racistiske bemærkninger, bizar humor og grænsesøgende adfærd såsom brug af nazistiske symboler, eller når de oplever, at nogle unge har behov for at tiltrække sig negativ opmærksomhed med en bestemt sprogbrug.

Frydenlund (in review) peger på en “mådeholden forebyggelse” som alternativ til det bekymrings- og overvågningsblik, der ofte præger forskellige forebyggelsestilgange. Den norske ungdomsforsker Erik Henningsen har beskrevet bekymringsblikket som et blik, der “farver” de fagprofessionelles oplevelse af de unge og risikerer at slå over i en “dramatisering af observerede handlinger og opførsel hos ungdommen” (Henningsen, 2009, s. 3-4). Derved fremhæves potentielt problematiske aspekter, som de voksne hele tiden søger bekræftelse på, og som fører til overdreven bekymring. Ifølge Kundnani (2012) kan et overvågningsfokus på radikaliserings især på muslimske unge risikere at konstruere en forestilling om særligt problematiske eller “suspekter fællesskaber”. Derved søger man hele tiden efter bekræftende tegn på radikaliserings, men misser fuldstændig de bagvedliggende konflikter eller følelser bag en bestemt adfærd og får ikke skabt et rum for dialog med og for de unge. Den mådeholdne forebyggelse er derimod kendetegnet ved at støtte barnet og den unge i medbestemmelse, anvender et sprog, der tager den unge seriøst, er nysgerrig sammen med dem, som bekymringen angår, og har en opmærksomhed på folks kontinuerlige og aktive selvforholdene. Selvom der stadig er tale om et blik udefra og en asymmetrisk relation, tager den mådeholdne tilgang udgangspunkt i de unge som aktører, der har en stemme i deres eget liv. Peters og Petersen (2022) har introduceret en lignende tilgang med begrebet om rationel nysgerrighed. Rationel nysgerrighed kan defineres som det “at sætte parentes om alle de ofte irrationelle følelser, som [noget] kan vække i os” (Peters & Petersen, 2022, s. 62), og som kan føre til uhensigtsmæssige reaktioner på de problematikker, de unge fortæller om. Mange fagprofessionelle oplever, at de kommer til kort og ikke er tilstrækkeligt klædt på til at kunne tale med de unge om deres onlineliv. Ved at anvende rationel nysgerrighed er det muligt fra den unge selv at få indsigt i, hvad det er for onlinefællesskaber, den unge

færdes i, hvad den unge oplever, fællesskaberne giver, og hvorfor den unge deltager i det pågældende fællesskab. Det er ikke nødvendigt at have samme digitale kompetencer og viden om bestemte digitale fællesskaber eller humoren for at spørge nysgerrigt til, hvad den unge interesserer sig for og er inspireret af. Mange fagprofessionelle har en naturlig nysgerrighed over for de unges fællesskaber og oplevelser online, og ved at forholde sig rationelt til den umiddelbare modstand, man kan have over for ekstreme ytringer og holdninger, er det muligt at udvikle en forståelse af, "hvilken online adfærd, koblet med en potentielt afvigende fysisk adfærd, der kan indikere, at en ung er på vej ud på et uhensigtsmæssigt sidespor" (Mogensen & Rand, 2020, s. 44).

For at åbne en dialog med de unge kræver det en oprigtig interesse, som kan ledes på vej af autentiske spørgsmål af typen: "Hvad er Telegram eller Discord? Hvad taler I om? Hvordan bruger man det? Hvad er tiltalende ved det miljø, du færdes i? Hvordan oplever du fællesskabet derinde?" I spørgsmål af denne type er det dialogen, der er i centrum, og det at opbygge en tillidsfuld relation til den unge. I takt med at der opstår en gensidig respekt og tillid mellem den fagprofessionelle og den unge, kan dialogen udvides med spørgsmål, der gradvist udfordrer den unges oplevelser og holdninger. Spørgsmål af typen: "Oplever du nogle gange miljøet og fællesskabet som problematisk? Oplever du noget, der ikke er tiltalende? Hvordan påvirker det dig at færdes i det fællesskab? Oplever du, at det har ændret dit syn på verden, og oplever du de ændringer og påvirkninger som positive eller negative?" (Mogensen & Rand, 2020, s. 45; Peters & Petersen, 2022, s. 63).

Formålet med den dialogiske samtalemodel er at skabe et tillidsfuldt rum til overhovedet at kunne tale om følelser, at få en større forståelse af de unges onlinefællesskaber samt at finde frem til de konkrete, individuelle underliggende problematikker og sårbarheder, som gør sig gældende hos den pågældende, og som kommer til udtryk i problematisk adfærd; men det er også at være nysgerrige sammen og at udvide de forståelser, vi har. Kontrære ytringer eller bizar humor kan opfattes som toppen af et isbjerg af en række bagvedliggende følelser, som føder dem (RAN, 2023, s. 4). I dialogen kan den fagprofessionelle anerkende den unges oplevelse af frustration, vrede og bekymringer uden at acceptere de ekstremistiske præmisser, som verdensbilledet bygger på (Ran, 2019, s. 8-9). I takt med opbygningen af tillid kan verdensbilledet og den unges selvforholden gradvist udfordres ved at præsentere den unge for alternative narrativer og rollemodeller, men uden at foretage en radikal afvisning eller fordømmelse af den unges opfattelse (RAN, 2019, s. 4). Grundidéen i denne forebyggelsestilgang er således, at voksne omkring den unge ideelt set møder den unges behov og følelser åbent, men samtidig udfordrer den unges holdninger og sprogbrug på en måde, der tager den unge seriøst og åbner et mulighedsrum for andre måder at anskue verden på.

4.3 Alternative meningsgivende fællesskaber til ekstremistiske onlinefora

Der er imidlertid stadig en række dilemmaer til stede for den fagprofessionelle, navnlig hvis den unge allerede viser tydelige tegn på radikaliserings- eller ekstremisme. For offentligt ansatte gælder som bekendt en skærpet underretningspligt efter lov om social service § 153 (Danske love), som potentielt sætter den fagprofessionelle i et konfliktfyldt dilemma mellem opbygningen af tillid og det at efterleve et juridisk ansvar om at underrette myndighederne, hvis den unge færdes i et ekstremistisk onlineforum. Desuden kræver de tillidsopbyggende samtaler tid og ressourcer, som fagprofessionelle ofte ikke har.

En række undersøgelser peger som beskrevet i artiklen på betydningen af længslen efter tilhørsforhold, oplevelsen af eksklusion og søgen efter et fællesskab som væsentlige faktorer for, om den unge kan blive draget af ekstremistiske onlinefora (Petersen & Peters, 2020; Lange, 2028; Halverson & Way, 2012; Mogensen & Rand, 2020). Et holdnings- og interessefællesskab som det højreekstremistiske Feuerkrieg Division kan, som vi har fremanalyseret i artiklen, opfattes som et fællesskab, der netop tilbyder de unge en meningsgivende ramme for de identitets-, sårbarheds- og udsathedsproblematikker, som de oplever. I tråd med den mådeholdne forebyggelsestilgang kan der etableres muligheder for andre meningsgivende fællesskaber både online og offline, som man kan være en del af, og hvor man kan opleve gruppetilhør som et alternativ til de smågruppedynamikker, der findes i ekstremistiske onlinefora. Grundskolen og ungdomsuddannelserne spiller her en central rolle, da de fleste unge er tilknyttet et skoletilbud eller en uddannelse (Ottosen et al., 2022; Sklad & Park, 2017; Sklad et al., 2020) og derigennem har mulighed for at opleve et tilhørsforhold til klassen eller holdet. Forudsætningen er, at der fra skolens side og blandt de fagprofessionelle arbejdes målrettet på at skabe et inkluderende socialt miljø, som også i praksis muliggør elevernes deltagelse i skolefællesskabet. Det er generelt underbelyst i forskningen, om og hvorvidt det er muligt at skabe inkluderende alternative onlinefællesskaber for de unge, og hvordan et sådant forebyggende arbejde kan tage sig ud (Peters & Petersen, 2022).

Forebyggelses- og trivselsarbejde i forhold til unges digitale liv må udvikle metoder og greb til at takle fællesskabernes onlinedimension, da gruppedannelse, tilhør og identitet er rykket over i det digitale. Fremtidig forskning bør undersøge, hvordan forebyggelse af onlineradikalisering kan foregå på en måde, som ikke fremmer et bekymrings- og overvågningsblik på de unge, men som tager de unges sårbarhed alvorligt og tilbyder alternative rum for fællesskaber, identitetsudvikling og tilhørsforhold.

5. Konklusion

Onlineradikalisering er ikke blot et problem ud fra et sikkerhedsmæssigt perspektiv, men også ud fra et bredere samfundsmæssigt perspektiv, der angår samfundets sammenhængskraft og i forhold til den enkeltes sociale trivsel, udvikling og aktive tagen del i meningsgivende fællesskaber. I denne artikel har vi argumenteret for, at selvom onlineradikalisering ikke indebærer nye og særskilte radikaliseringsfaktorer og -mekanismer, kan ekstremistiske virtuelle ekkorum medvirke til at accelerere og intensivere et radikaliseringsforløb; et forhold, som må tages yderst alvorligt, i og med at radikalisering sammenlignet med tidligere tider nu i høj grad foregår online. Konkret har vi demonstreret og eksemplificeret, hvordan sådanne forskellige identitetsproblematikker både kan få unge til at søge mod ekstremistiske digitale fora, og samtidig indgår som et centralt element i ekstremistiske fællesskabers rekruttering af nye medlemmer via digitale platforme. Ydermere har vi illustreret, hvordan indtræden og indlemning i sådanne onlinegrupper – uanset om det for den pågældende unge i udgangspunkt blot var for sjov eller ej – kan bevirke yderligere voldelig radikalisering, og at unges online-liv dermed bør være et væsentligt opmærksomhedspunkt fra både omsorgspersoner og fagprofessionelle tæt på den unge. Det er vores håb, at vi med denne artikel har medvirket til vigtigheden af sådan et fokus på unges digitale færden, og at vidensopkvalificering, dialogisk samtale og facilitering af meningsgivende alternative fællesskaber kan udgøre de første spadestik i en samlet strategi for forebyggelse af voldelig radikalisering online.

Referencer

- Allely, C.S. & Faccini, L. (2017). "Path to intended violence" model to understand mass violence in the case of Elliot Rodger. *Aggression and Violent Behavior*, 37, 201-209. <https://dx.doi.org/10.1016/j.avb.2017.09.005>
- Allely, C.S., Wilson, P., Minnis, H., Thompson, L., Yaksic, E. & Gillberg, C. (2017). Violence is Rare in Autism: When It Does Occur, Is It Sometimes Extreme? *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 151(1), 49-68. <https://doi.org/10.1080/00223980.2016.1175998>
- Appelbaum, P.S. (2017). Reflections on the Goldwater Rule. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online*, 45(2), 228-232. <https://jaapl.org/content/jaapl/45/2/228.full.pdf>
- Baele, S.J., Brace, L. & Coan, T.G. (2019). From "Incel" to "Saint": Analyzing the violent worldview behind the 2018 Toronto attack. *Terrorism and Political Violence*. <https://doi.org/10.1080/09546553.2019.1638256>
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G.V. & Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(2), 364-374. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.2.364>
- BBC News (2012). *Profile: Anders Behring Breivik*. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-14259989>

- Binder, J.F. & Kenyon, J. (2022). Terrorism and the internet: How dangerous is online radicalization? *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.997390>
- Bjørge, T. (red.) (2018). *Høyreekstremisme i Norge. Utviklingstrekk, konspirasjonsteorier og forebyggingsstrategier*. Politihøgskolen.
- Borum, R. (2011a). Radicalization into Violent Extremism I A Review of Social Science Theories. *Journal of Strategic Security*, 4(4), 7-36. <https://doi.org/10.5038/1944-0472.4.4.1>
- Borum, R. (2011b). Radicalization into Violent Extremism II: A Review of Conceptual Models and Empirical Research. *Journal of Strategic Security*, 4(4), 37-62. <https://doi.org/10.5038/1944-0472.4.4.2>
- Borum, R. (2014). Psychological Vulnerabilities and Propensities for Involvement in Violent Extremism. *Behavioral Sciences and the Law*, 32(3), 286-305 <https://doi.org/10.1002/bsl.2110>
- Brzuszkiewicz, S. (2020). Jihadism and far-right extremism: Shared attributes with regard to violence spectacularisation. *European View*, 19(1), 71-79. <https://doi.org/10.1177/1781685820915972>
- Center for Dokumentation og Indsats mod Ekstremisme (CDE) (2023). *Kortlægning af international forskning i antisemitisme*, juni 2023. Lokaliseret d. 27. september 2023 på <https://stopekstremisme.dk/publikationer/kortlaegning-af-international-forskning-i-antisemitisme>
- Center for Terroranalyse (CTA) (2023). *Vurdering af terrortruslen mod Danmark*. Politiets Efterretningstjeneste. <https://pet.dk/-/media/mediefiler/pet/dokumenter/analyser-og-vurderinger/vurdering-af-terrortruslen-mod-danmark/vurdering-af-terrortruslen-mod-danmark-2023.pdf>
- Charvat, J. (2010). Radicalization on the internet. *Defence Against Terrorism Review*, 3(2), 75-85. <https://www.coedat.nato.int/publication/datr/volumes/datr6.pdf#page=80>
- Danmarks Domstole (2023). *5 år og 6 måneders fængsel i terrorsag*. Lokaliseret d. 27. september 2023 på <https://domstol.dk/holbaek/aktuelt/2023/5/pressemedd-11052023/>
- Danske love. *Servicebogen § 153*. Lokaliseret d. 27. september 2023 på <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2019/798>
- Dilling M. & Schliessler, C. (2023). *Radikalisierung oder Pubertät? Warum Jugendliche an Verschwörungen glauben*. Amadeu Antonio Stiftung.
- Doosje, B., Moghaddam, F.M., Kruglanski, A.W., de Wolf, A., Mann, L., Feddes, A.R., De Wolf, A., Mann, L. & Feddes, A.R. (2016). Terrorism, radicalization and de-radicalization. *Current Opinion in Psychology*, 11, 79-84. <http://dx.doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.06.008>
- Døssing, S. & Boas, S. (2021). 27-årig nordjyde tiltalt for at planlægge skoleskyderi. *Berlingske Tidende*. <https://www.bt.dk/krimi/27-aarig-nordjyde-tiltalt-for-at-planlaegge-skoleskyderi>
- Ebbrecht, C.K. (2022). Systematic review: Risk Factors and Mechanisms of Radicalization in Lone-Actor Grievance-Fueled Violence. *Nordic Psychology*, 75(2), 150-184. <https://doi.org/10.1080/19012276.2022.2074524>
- Engsbro, S. (2018). Mellem dæmonisering og tabuisering i skolens rum. *Unge pædagoger*, 3, 22-32.
- Espersen, I.N. & Kristensen, M. (2023). Radikalisering på teenageværelset. *Dagbladet Information*, 18. marts 2023. Lokaliseret d. 27. september 2023 på <https://www.information.dk/moti/2023/03/radikalisering-paa-teenagevaerelset-tre-maaneder-fulgte-lukket-hoejreekstremt-onlinefaelleskab>
- Europol (2023). *European Union Terrorism Situation and Trend Report 2023*. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation. <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/European%20Union%20Terrorism%20Situation%20and%20Trend%20report%202023.pdf>

- Frissen, T. (2021). Internet, the great radicalizer? Exploring relationships between seeking for online extremist materials and cognitive radicalization in young adults. *Computers in Human Behavior*, 114. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106549>
- Frydenlund, J.H. (in review). Det potensielle regime: Mot en forebyggingslogikk med måtehold.
- Gaudette, T., Scrivens, R. & Venkatesh, V. (2022). The role of the internet in facilitating violent extremism: Insights from former right-wing extremists. *Terrorism and Political Violence*, 34(7), 1339-1356. <https://doi.org/10.1080/09546553.2020.1784147>
- Gill, P., Clemmow, C., Hetzel, F., Rottweiler, B., Salman, N., Van der Vegt, I., Marchment, Z., Schumann, S., Zolghadriha, S., Schulten, N., Taylor, H. & Corner, E. (2020). Systematic Review of Mental Health Problems and Violent Extremism. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 32(1), 51-78. <https://doi.org/10.1080/14789949.2020.1820067>
- Gill, P., Corner, E., McKee, A., Hitchen, P. & Betley, P. (2019). What Do Closed Source Data Tell Us About Lone Actor Terrorist Behavior? A Research Note. *Terrorism and Political Violence*, 34(1), 113-130. <https://doi.org/10.1080/09546553.2019.1668781>
- Görlich, A. et al. (2019). *Ny udsathed i ungdomslivet. 11 forskere om den stigende mistrivelser blandt unge*. Hans Reitzels Forlag.
- Götzsche-Astrup, O. (2018). The time for causal designs: Review and evaluation of empirical support for mechanisms of political radicalisation. *Aggression and Violent Behavior*, 39, 90-99. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.02.003>
- Halverson, J. & Way, A. (2012). The curious case of Colleen LaRose: Social margins, new media, and online radicalization. *Media, War & Conflict*, 5(2), 139-153. <https://doi.org/10.1177/1750635212440917>
- Hassan, G., Brouillette-Alarie S., Alava, S., Frau-Meigs, D., Lavoie, L., Fetiu, A., Varela, W., Borokhovski, E., Venkatesh, V., Rousseau, C. & Sieckelinck, S. (2018). Exposure to Extremist Online Content Could Lead to Violent Radicalization: A Systematic Review of Empirical Evidence. *International Journal of Developmental Science*, 12(1-2), 71-88. <https://doi.org/10.3233/DEV-170233>
- Haugstvedt & Bjørge (2022). *Ungdom og ekstremisme i 2021. En studie av ungdommers vurdering av ekstremisme og forebygging i Norge*. C-REX Research Report, nr. 2, 2022.
- Hayes, S. (2017). Changing Radicalization to Resilience by understanding Marginalization, *Peace Review, A Journal of Social Justice*, 29(2), 153-159. <https://doi.org/10.1080/10402659.2017.1308190>
- Henningsen, E. (2009). Bekymringsblikket. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 9(2), 3-23. <https://journals.oslomet.no/index.php/ungdomsforskning/article/view/1051>
- Hoffman, B., Ware, J. & Shapiro, E. (2020). Assessing the threat of incel violence. *Studies in Conflict & Terrorism*, 43(7), 565-587. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2020.1751459>
- Hogg, M. (2014). From Uncertainty to Extremism: Social Categorization and Identity Processes, *Current directions in psychological science*, 23(5), 338-342. <https://doi.org/10.1177/0963721414540168>
- Hogg, M. (2019). The Search for Social Identity Leads to Us versus Them. *Scientific American*, september 2019, 84-87.
- Horgan, J. (2008). From profiles to pathways and roots to routes: Perspectives from psychology on radicalization into terrorism. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 618(1), 80-94. <https://doi.org/10.1177/0002716208317539>
- Hurrelmann, K. (1988). *Social structure and personality development*. Cambridge.
- Katznelson, N. et al. (2022). *Mistrivelser i lyset af tempo, præstation og psykologisering. Om ny udsathed i ungdomslivet*. Aalborg Universitetsforlag.

- Kenyon, J., Baker-beall, C. & Binder, J. (2021). Lone-Actor Terrorism – A Systematic Literature Review. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1-24. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2021.1892635>
- Kofoed, J. (2019). In- og eksklusionsprocesser er altid kollektive. I Görlich et al., *Ny udsathed i ungdomslivet. 11 forskere om den stigende mistrivsel blandt unge* (s. 195-209). Hans Reitzels Forlag.
- Kruglanski, A.W., Molinario, E., Jasko, K., Webber, D., Leander, N.P. & Pierro, A. (2022). Significance-Quest Theory. *Perspectives on Psychological Science*, 17(4), 1050-1071. <https://doi.org/10.1177/17456916211034825>
- Kundnani, A. (2012). Radicalisation: the journey of a concept. *Race & Class*, 54(12), 3-25. <https://doi.org/10.1177/0306396812454984>
- Lange, J. (2018). De radikale børnemedier. *Unge pædagoger*, 3, 45-51.
- Lindekilde, L., Bertelsen, P. & Stohl, M. (2016). Who Goes, Why, and With What Effects? The Problem of Foreign Fighters from Europe. *Small Wars and Insurgencies*, 27(5), 858-877. <https://doi.org/10.1080/09592318.2016.1208285>
- Lindekilde, L., Malthaner, S. & O'Connor, F. (2019). Peripheral and embedded: Relational patterns of lone-actor terrorist radicalization. *Dynamics of Asymmetric Conflict: Pathways toward Terrorism and Genocide*, 12(1), 20-41. <https://doi.org/10.1080/17467586.2018.1551557>
- Lösel, F., King, S., Bender, D. & Jugl, I. (2018). Protective Factors Against Extremism and Violent
- Radicalization: A Systematic Review of Research. *International Journal of Developmental Science*, 12(1-2), 89-102. <https://doi.org/10.3233/DEV-170241>
- Madsen, M.C. (2016). Sådan blev Omar El-Hussein til terroristen, alle danskere kender. *Berlingske Tidende*. <https://www.bt.dk/krimi/saadan-blev-omar-el-hussein-til-terroristen-alle-danskere-kender>
- Malthaner, S. (2017). Radicalization: The Evolution of an Analytical Paradigm. *Archives Europeennes de Sociologie*, 58(3), 369-401. <https://doi.org/10.1017/S0003975617000182>
- McCauley, C. & Moskalenko, S. (2017a). *Friction – How Conflict Radicalizes Them and Us*. Oxford University Press.
- McGilloway, A., Ghosh, P. & Bhui, K. (2015). A systematic review of pathways to and processes associated with radicalization and extremism amongst Muslims in Western societies. *International Review of Psychiatry*, 27(1), 39-50. <https://doi.org/10.3109/09540261.2014.992008>
- Misiak, B., Samochowiec, J., Bhui, K., Schouler-Ocak, M., Demunter, H., Kuey, L., Raballo, A., Gorwood, P., Frydecka, D. & Dom, G. (2019). A systematic review on the relationship between mental health, radicalization and mass violence. *European Psychiatry*, 56(1), 51-59. <https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2018.11.005>
- Mogensen, C. & Rand, S.H. (2020). *Vrede unge mænd. Viden om ekstreme onlinefællesskaber*. Center for Digital Pædagogik.
- Mutton R. et. al. (2023). *Online Radicalisation: A Rapid Review of the Literature*. CREST Report. Lokaliseret 27.9.23 på: <https://crestresearch.ac.uk/resources/online-radicalisation-a-rapid-review-of-the-literature/>
- Myketiak, C. (2016). Fragile masculinity: social inequalities in the narrative frame and discursive construction of a mass shooter's autobiography/manifesto. *Contemporary Social Science*, 11(4), 289–303. <https://doi.org/10.1080/21582041.2016.1213414>
- Mølmen, G.N. & Ravndal, J.A. (2021). Mechanisms of online radicalisation: how the internet affects the radicalisation of extreme-right lone actor terrorists. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*. <https://doi.org/10.1080/19434472.2021.1993302>

- Nilsson, K. (2019). Ny udsathed: Udsatheden er blevet demokratiseret. Udsatte unge findes i dag også hos middelklassen. *Politiken*, 24. september. Lokaliseret d. 27. september 2023 på <https://politiken.dk/indland/art7511510/%C2%BBUdsatheden-er-blevet-demokratiseret.-Udsatte-unge-findes-i-dag-ogs%C3%A5-hos-middelklassen%C2%AB>
- Ottosen, M.H. et al. (2022). *Børn og unge i Danmark: Velfærd og trivsel 2022*. VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd. Lokaliseret d. 27. september 2023 på <https://www.vive.dk/media/pure/18610/14872861>
- Pauwels, L. & Schils, N. (2016). Differential online exposure to extremist content and political violence: Testing the relative strength of social learning and competing perspectives. *Terrorism and Political Violence*, 28(1), 1-29. <https://doi.org/10.1080/09546553.2013.876414>
- Peters, R.A. & Petersen, K.S (2022). Børn og unges online fællesskaber på kanten. Forebyggelse gennem den gode dialog. *Ceprastriben*, 30, 54-65. <https://doi.org/10.17896/UCN.cepra.n30.467>
- Petersen, K.S. & Peters, R.A. (2020). *Desk research. Kortlægning af viden om forebyggele af ekstremisme online blandt børn og unge*. Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme. <https://stopekstremisme.dk/publikationer/desk-research-kortlaegning-af-viden-om-forebyggelse-af-ekstremisme-online-blandt-born-og-unge>
- RAN (2019). *Current and Future Narratives and Strategies of Far-Right and Islamist Extremists*, Ex Post paper, 4. juli. Lokaliseret d. 27. september 2023 på https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/en?file=2019-05/ran_pol-cn_most_of-ten_used_narratives_stockholm_05042019_en.pdf
- Robinson, N. & Whittaker, J. (2021). *Playing for hate? Extremism, terrorism, and videogames*. Studies in Conflict and Terrorism. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2020.1866740>
- Schlegel, L. (2021). *The gamification of violent extremism & lessons for P/CVE*. Radicalisation Awareness Network. <https://hope-radproject.org/wp-content/uploads/2021/12/Schlegel-2021-The-gamification-of-violent-extremism-lessons-for-PCVE.pdf>
- Schlegel, L. (2022). Playing Against Radicalization: Why extremists are gaming and how P/CVE can leverage the positive effects of video games to prevent radicalization. GameD. https://www.researchgate.net/publication/365097777_Playing_Against_Radicalization_Why_extremists_are_gaming_and_how_PCVE_can_leverage_the_positive_effects_of_video_games_to_prevent_radicalization
- Schmid, A. (2013). Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review. *The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague*, 4(2). <https://dx.doi.org/10.19165/2013.1.02>
- Scrivens, R. & Conway, M. (2020). The roles of ‘old’ and ‘new’ media tools and technologies in the facilitation of violent extremism and terrorism. I R. Leukfeldt & T.J. Holt (red.), *The human factor of cybercrime*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429460593-13>
- Sedgwick, M. (2020). The Concept of Radicalization as a Source of Confusion. *Terrorism and Political Violence*, 22(4), 479-494. <https://dx.doi.org/10.1080/09546553.2010.491009>
- Silke, A. (1998). Cheshire-cat logic: The recurring theme of terrorist abnormality in psychological research. *Psychology, Crime & Law*, 4(1), 51-69. <https://doi.org/10.1080/10683169808401747>
- Silva, J.R. & Greene-Colozzi, E.A. (2019). Fame-seeking mass shooters in America: Severity, characteristics, and media coverage. *Aggression and Violent Behavior*, 48, 24-35. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2019.07.005>

- Sizoo, B., Strijbos, D. & Glas, G. (2022). Grievance-fueled violence can be better understood using an enactive approach. *Frontiers in Psychology*, 13. <http://dx.doi.org/10.3389/fpsyg.2022.997121>
- Sklad, M. & Park, E. (2017). Examining the Potential Role of Education in the Prevention of Radicalization From the Psychological Perspective. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 23, 432-437. doi.org/10.1037/pac0000258
- Sklad et al. (2020). Radicalization Prevention by Means of Strengthening Social and Civic Competences. *Contemporary School Psychology*, 26, 248-262. <http://dx.doi.org/10.1007/s40688-020-00330-9>
- Swann, W., Buhrmester, M., Gómez, Á., Jetten, J., Bastian, B., Vásquez, A. & Zhang, A. (2014). What makes a group worth dying for? Identity fusion fosters perception of familial ties, promoting self-sacrifice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 106(6), 912-926. <https://doi.org/10.1037/a0036089>
- Swann, W., Gómez, Á., Jetten, J., Whitehouse, H. & Bastian, B. (2012). When Group Membership Gets Personal. A Theory of Identity Fusion. *Psychological Review*, 119(3), 441-456. <https://doi.org/10.1037/a0028589>
- Søndberg, A. (2023a). Snart skal terrortiltalt dreng forklare sig i spektakulær sag om nynazisme. *TV 2*. <https://nyheder.tv2.dk/live/2023-03-14-snart-skal-terrortiltalt-dreng-forklare-sig-i-spektakulaer-sag-om-nynazisme>
- Søndberg, A. (2023b). Dag 2: 16-årig tiltalt for højreekstremistisk terror. *TV 2*. <https://nyheder.tv2.dk/live/2023-03-16-dag-2-16-aarig-tiltalt-for-hoejreekstremistisk-terror>
- Søndberg, A. (2023c). Dreng skal afhøres igen i terrorsag fra Holbæk. *TV 2*. <https://nyheder.tv2.dk/krimi/2023-03-20-dreng-skal-afhoeres-igen-i-terrorsag-fra-holbaek>
- Søndberg, A. (2023d). Skyldig eller ej – 16-årig tiltalt for at støtte Feuerkrieg Division. *TV 2*. <https://nyheder.tv2.dk/krimi/2023-05-11-skyldig-eller-ej-16-aarig-tiltalt-for-at-stoette-feuerkrieg-division>
- Sørensen, K. (2010). *Grooming i digitale medier*. Red Barnet.
- Valentini D., Lorusso, A. M. & Stephan, A. (2020). Onlife extremism: Dynamic integration of digital and physical spaces in radicalization. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00524>
- Vergani, M., Iqbal, M., Ilbahar, E. & Barton, G. (2020). The Three Ps of Radicalization: Push, Pull and Personal. A Systematic Scoping Review of the Scientific Evidence about Radicalization into Violent Extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 43(10), 854-885. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2018.1505686>
- Victoroff, J. (2005). The mind of the terrorist: A review and critique of psychological approaches. *Journal of Conflict Resolution*, 49(1), 3-42. <https://doi.org/10.1177/0022002704272040>
- White, S.G. (2017). Case study: The Isla Vista campus community mass murder. *Journal of Threat Assessment and Management*, 4(1), 20-47. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1037/tam0000078>
- Wills, A. & Lankford, A. (2019). Indicators of unhealthy fame-seeking and attention-seeking among public mass shooters and active shooters. *The Journal of Campus Behavioral Intervention (J-BIT)*, 7, 34-45.
- Winter, D.A. & Tschudi, F. (2015). Construing a “Perfect Knight”: A Personal Construct Investigation of Mass Murder. *Journal of Constructivist Psychology*, 28(2), 139-151. <https://doi.org/10.1080/10720537.2013.846837>
- Wolbers, H. et al. (2023). Understanding and preventing internet-facilitated radicalisation. *Trends & issues in crime and criminal justice*, 673. <https://www.aic.gov.au/publications/tandi/tandi673>
- Wolfowicz, M., Hasisi, B. & Weisburd, D. (2022). What are the effects of different elements of media on radicalization outcomes? A systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, 18(2). <https://doi.org/10.1002/cl2.1244>

- Wolfowicz, M., Litmanovitz, Y., Weisburd, D. & Hasisi, B. (2021). Cognitive and behavioral radicalization: A systematic review of the putative risk and protective factors. *Campbell Systematic Reviews*, 17(3), 1-90. <https://doi.org/10.1002/cl2.1174>
- Zych, I. & Nasaescu, E. (2021). Is radicalization a family issue? A systematic review of family-related risk and protective factors, consequences, and interventions against radicalization. *Campbell Systematic Reviews*, 18(3), 1-68. <https://doi.org/10.1002/cl2.1266>